

Slovenski film kot ogledalo časa
24. november 2016

Naš avto, režija František Čáp

Slovenci imamo hecno navado. Stvari, ki jim pripisujemo nekakovost, radi označujemo kot češke. Pravimo, da je nekaj zelo češko. Filmu, ki nam ni všeč recimo rečemo, da je čisto češki. In tako ožigosamo kar kinematografijo, ki se ponaša z oskarjevci takšnega formata kot so Miloš Forman, Jiří Menzel in Jan Svěrák. In to počnemo mi, ki si brez zadrege ob vsaki najmanjši priložnosti javno prisvajamo oskarja, ki smo ga, resnici na ljubo, zgolj potežkali. Še več. To govorimo, čeprav je pomen ustvarjalcev čeških korenin za našo ustvarjalnost izjemen od nekdanj. Slovenska kultura in umetnost namreč dolgujeta kar nekaj imenitnih del osebnostim, ki so k nam prišle s češkega konca, ali pa so od tam prihajali njihovi predniki. Spomnimo se vsaj začetnika slovenske dramatike Antona Tomaža Linharta, skladatelja Antona Foersterja in lucidnega pisca Frana Milčinskega. Linhartova junaka Micka in Matiček delujeta slovensko, da bolj ne bi mogla. S Foersterjevo opero *Gorenjski slavček* ni nič drugače. Ponarodeli *Butalci* pa nam še danes služijo kot duhovito in neprizanesljivo zrcalo, v katerem zlahka najdemo prispodobe za mentaliteto tukajšnje družbe, v vseh časih in vseh sistemih.

Povezave med češkimi in slovenskimi ustvarjalci na različnih področjih so bile posebej pogoste pod habsburško monarhijo. V času zatona tega našega skupnega cesarstva, te slikovito medkulturne tvorbe, na pragu vojne vihre, se je 7. decembra 1913 v kraju Čachovice, nedaleč od Prage, rodil František Čáp, režiser slovenskega filma, ki smo ga izbrali za tokratni večer.

Čáp je izhajal iz dokaj premožne rodbine. V Pragi je končal študij

agronomije, ker pa ga je zelo zgodaj pritegnil film, z izobrazbo pridobljenega poklica ni nikoli opravljala. V stik s filmskimi poklici je najprej prišel kot igralec. Dobil je vlogo v sorazmerno neznanem celovečercu *Pred maturo*. Vendar sta ga zelo kmalu bolj pritegnila tako scenaristika kot režija, in že kmalu so mu dali prve priložnosti. Napredoval je zelo hitro in v kratkem postal najbolj plačan režiser na Češkem. Že v njegovem prvencu z naslovom *Ognjeno poletje*, pri nas ga prevajajo tudi kot *Žgoče poletje*, je nastopila v tistih časih znamenita in razvpita Lída Baarová. Pozneje, ko so tedanjo Češkoslovaško priključili k Tretjemu rajhu, je Čáp sodeloval s tedaj pomembnimi nemškimi igralskimi imeni ter se kot režiser podpisal pod približno deset, večinoma lahkotnejših romantičnih filmov.

Po drugi svetovni vojni se je František Čáp med drugim lotil tudi celovečernega filma *Možje brez kril*, o slovitem praškem atentatu na krutega nacističnega guvernerja Reinharda Heydricha. Kmalu nato, ko so češkoslovaško oblast prevzeli moskovski oprode, je spoznal, da svoje kariere pod še enim totalitarizmom ne bo mogel nadaljevati. Zato je leta 1948 skupaj z materjo zbežal čez mejo v Zahodno Nemčijo.

Skok v Nemčijo je bil nekakšen mejnik med sklopoma v Čáповi karieri, ki ju filmski zgodovinarji zdaj delijo na češko in slovensko obdobje. Na Bavarskem je Čáp namreč srečal Branimirja Tumo, spretnega direktorja tedanjega Triglav filma, ki je iskal strokovnjake, ki bili pripravljeni pomagati pri razvoju mlade in profesionalno neizkušene slovenske filmske industrije. Bavarsko snidenje je kmalu obrodilo sadove, in po prihodu v Slovenijo je Čáp že s svojim prvim celovečercem *Vesna* pokazal to, kar je Tuma iskal na tujem. *Vesna* je vse do konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja ohranila rekord najbolj gledanega slovenskega filma. Zgolj v Ljubljani si je film ogledalo za tiste in vse druge čase vrtoglavih 95.980 gledalcev. O priljubljenosti tega filma je rad govoril Matjaž Klopčič, pokojni režiser in profesor na ljubljanski akademiji. Klopčič, danes znan predvsem kot režiser ponarodelega *Cvetja v jeseni*, ki se je tudi sam v mladih letih udeležil avdicije za film *Vesna*, je povedal, da so po tem filmu vsi mladci po Ljubljani iskali vsak svojo Vesno. Še posebej pa je bil film pomemben kot obrtniško brezhiben izdelek, ki je v našo

kinematografijo vnesel novo tehnično kakovost. Tedanja kritika je imela do *Vesne* pretežno odklonilno stališče. Čápu so očitali, da je zgolj dober obrtnik, da vsebina nima nobene podlage v naši družbeno-specifični situaciji, karkoli naj bi to pomenilo, in da bi se lahko film dogajal kjerkoli drugje v Srednji Evropi. Očitali so mu tudi pretirano naivnost, skoraj osladnost in infantilnost v oblikovanju komičnih zapletov. Tako je recimo France Brenk o *Vesni* menil, da gre za popolnoma neškodljiv kič, da Čáp v njem zgolj ponavlja obliko lakirane češke študentske komedije. Kritiki so se spotaknili tudi ob kočljivo pričakovanje, da bo tujec posnel slovenski film. Časi so bili za Čápovo estetiko že tako in tako neugodni, saj je bil mednarodni pretok informacij na filmskem področju takrat minimalen, za normativni vzor pa je pri nas še vedno veljal sovjetski film z Eisensteinom na čelu. Poleg tega od kritike v trenutkih povojnega zagona in aktivizma na eni strani, in pomanjkanja lastne filmske podlage in zgodovine na drugi strani, pravzaprav ni bilo moč pričakovati kakšnih posebno jasnih in izčiščenih stališč in norm.

Kakorkoli, František Čáp je bil tudi mojster iskrih in prepričljivih dialogov ter več del z igralci. Prav on je odkril zvezdnici Metko Gabrijelčič in Mileno Dravič. Lahko bi tudi rekli, da je prvi resno opozoril na pozneje slovitega Marcella Mastroiannija, s katerim sta sodelovala pri filmu *Kruh in sol*.

Čáp je v svojem slovenskem obdobju posnel enajst filmov, med katerimi jih je bilo samo pet v izključni produkciji Triglav filma, drugi pa so bili koprodukcije oz. filmi za tuja podjetja. Leto dni za *Vesno* je tako po motivih Maupassantove novele režiral nemški film *Greh*, še leto pozneje pa enega najpretnostnejših slovenskih filmov *Trenutki odločitve*, ki je s silovito človeškostjo daleč pred časom opozoril na pomen narodne sprave. Mimogrede, lani umrla igralec Franek Trefalt mi je pred leti, na enem od črnomaljskih večerov v nizu Slovenski film kot ogledalo časa, na vprašanje o tem, katerega od številnih filmov, v katerih je nastopil, najbolj ceni, brez zadržkov odgovoril, da so to Čápu *Trenutki odločitve*. In to kljub temu, da je imel v njem, v primerjavi z glavnima vlogama Sama v filmih *Vesna* in *Ne čakaj na maj*, pravzaprav neznatno vlogo.

Sledili so drugi uspešni Čáповi filmi, tudi vohunski *X-25 javlja*, ki ga je Triglav film prodal v nič manj kot 48 držav. Skoraj tako slovit kot Vesna je tudi drugi del tega filma z naslovom *Ne čakaj na maj*.

František Čáp, ki so ga prijatelji in filmarji klicali Franta, s svojim znanjem ni le obogatil zakladnice slovenske kinematografije z izjemnim šopkom filmskih klasih, ampak je z znanjem okužil svoje sodobnike, slovenske filmarje tistega časa. Bil je mentor prvih generacij povojnega slovenskega filma, in to v času, ko na naših tleh še nismo premogli niti ene filmske šole. Toda, kot je to v navadi, so si učenci kmalu domišljali, da so mojstra že presegli. In, v skladu z večnimi lokalnimi šegami in običaji, so pri odruvanju svojega učitelja na rob kmalu šli še dlje

Zadnji celovečerni film, ki ga je František Čáp režiral za Triglav film je prav nocojšnja komedija *Naš avto*. Čeprav gre za sila simpatičen, duhovit, in obrtniško v mnogih pogledih kredibilen žanrski film z letnico 1962, pa ob času nastanka ni doživel pričakovanega uspeha pri občinstvu. Ob političnih razlogih in Čáповi odmaknjenosti od centrov tedanjega filmskega dogajanja, ustvarjanja in odločanja je ta neuspeh pomenil le še kapljico čez rob, tako da češkemu mojstru niso zaupali nobene režije celovečernega filma več.

V letu 1957, pet let pred nastankom filma *Naš avto*, se je Čáp za stalno preselil v Portorož, v vilo nad portoroškim hotelom Palace. Prav posebej mu je bil pri srcu Piran, kjer naj bi ga pogled z obzidja na mestne strehe spominjal na Prago. Celo materine posmrtno ostanke je želel z Bavarske prenesti v to obalno mestece. Na Čáпов predlog so v prostorih nekdanje tovarne mila v piranskih Fornačah usposobili in opremili filmski studio, ki zdaj že leta klavrno propada. V Piranu je nastal tudi film *Naš avto*, in verjetno mesto z beneškim šarmom v nobenem drugem filmu do danes ni zgledalo tako očarljivo kot prav v tem Čáповem.

Čáp, ki je bolj slabo govoril slovensko, je imel, svoji duhovitosti navkljub, precejšnje težave z vključevanjem v družbo. Ko v Sloveniji ni več dobil dela pri filmu, se je pogreznil v revščino. Ni prejemal pokojnine. Preživljal se je zgolj s priložnostnimi montažami na Dunaju in s snemanjem televizijskih serij. Čeprav je bil vse prej kot obdarjen s podjetno žilico, se je po sili razmer poskušal tudi z gojenjem kokoši na najeti kmetiji, pa s prodajo jajc portoroškemu hotelom, pozneje celo z gojenjem kuncev ter oddajanjem turističnih apartmajev v Portorožu. Nič od tega mu ni prineslo dobička in preskrbljenosti. Zaradi svoje homoseksualne usmerjenosti se je še dodatno soočal z nerazumevanjem okolice.

Svoj obširni filmski opus je František Čáp dokončal v letu 1965 s kratkim poetičnim filmskim zapisom *Piran*. Sedem let pozneje, 12. januarja 1972, je v ankaranski bolnišnici, v nikoli docela pojasnenih okoliščinah, umrl odrinjen in osamljen. Pokopan je na piranskem pokopališču. Pogreb je bil menda precej klavrn in neposrečen, in Čáp bi iz njega zlahka zrežiral komični prizor. Toda, kot se za filmarja njegovega kova spodobi, ima grob z razgledom. Svojemu življenju ustrezno je zadnje počivališče našel čisto na robu pečine, s prekrasnim pogledom na tržaški zaliv. S pogledom na Trst, na nekdanj častljivo in zdaj hitro starajoče se mesto, na nekdanji talilni lonec slovensko, italijansko in nemško govorečega življa.

Lahko so se kritiki še tako trudili z destruktivnostjo, a Slovenci dojemamo filme Františka Čápa kot izrazito naše. Samo veseli nas lahko, da so oplemeniteni s češkim smislom za humor. Spomnite se na to, ko boste prihodnjič kakšni stvari prisodili češkost. Želim vam prekrasen češko-slovenski filmski večer.